

Eski slavcadaki türkçe sözlere dair

Dr. phil. Akdes Nimet

Ortazaman garp tarihi doçenti.

Prag Üniversitesi doçentlerinden Jan Peisker 1915 te neşrettiği *Die älteren Beziehungen der Slaven zu Turkotataren und Germanen* atlı eserinde, Slavların en eski devirlerde Türk- Tatarlarla olan münasebetleri hakkında, kendisinden evvel bu hususta tetkik yapan müdekiklerin fikirlerine karşı gelen mutalealar ortaya atmıştı. Peisker'e göre Slavlar çok eski zamanlardanberi ya German veya Türk- Tatarların hâkimiyeti altında yaşamışlardır; bu hakimiyetin izleri bir taraftan Slavların karakterinde ve diğer taraftan onların dillerinde derin izler bırakmıştır. Çek âlimi bu fikirlerini daha sonra yazdığı eserleriyle genişletmiş ve isbat için yeni yeni deliller bulmağa gayret etmiştir. *Neue Grundlagen der slavischen Altertumskunde*. Stuttgart - Berlin 1910. *Kdo byli naši prdekove a co jsme po nich v sobe zdedili*. Praha 1921. isimli kitaplarında Peisker yukarda söylemiş olduğumuz fikirler üzerinde uzun uzun mutalealarda bulunmuştur. Onun tezi bir taraftan şiddetli tenkitleri mucip olmuş ise de diğer taraftan, bilhassa Almanya ve İngilterede iyi karşılanmıştır. Tenkit edenler arasında meşhur Çek arkeoloğu ve tarihçisi Lubor Niederele ile Bulgar dil bilginlerinden St. Mladenov'u zikretmek icap eder. *The Cambridge Medieval History*'yi çıkaran heyetin Slavlar kısmını yazmağa M Jan Peisker'e vermiş olduğuna göre, bu kıymetli tarih külliyâtını çıkaran İngiliz ilmi heyetinin Peisker'in fikirlerine iştirak ettiğini göstermektedir.

Türklerin çok eski zamanlarda Slavlarla münasebâtı meselesi hakikaten Türk ve beşeriyet tarihi için etraflı olarak tetkike değer bir mevzu teşkil etmektedir. Fakat bu sahayı aydınlata bilmek için kâfi derecede müsbet malzemeye mâlik değiliz; bu hususta ancak filolojik tetkikata muraacaatla relatif bir neticeye vara biliriz; mamafih elde ettiğimiz neticenin relatif olmasına rağmen en eski Türk - Slav münâsebatına ait Peisker' in ortaya attığı fikirlerin büyük bir kısmının doğru olduğunu görmekte güçlük çekmeyeceğimizi evvelden söylemeliyiz.

Jan Peisker, *The Cambridge Medieval History*'da (Cilt II) «*The Expansion of Slavs*» unvaniyle yazdığı kısımda Slavların en eski

tarihine ait fikirlerini şöyle hulasa ediyor: « The sccupation by the Slavs of the district surrounding Polesie is prehistoric. They moved northward after the Baltic peoples had abandoned their original home in the hornbeam zone and retired towards the Baltic Sea; eastward over the Oka and to the sources of the Oskol; southward to Kiev - further southwards they could not maintain themselves permanently, as fifteen centuries ago the grass steppe reached as far as Kiev and consequently served the mounted nomads as a camping ground up to that point. Towards the south-west the Slavs reached the Carpathians, and in the west they spread across the Vistula. In the time of the Romans the Vistula was regarded as the eastern frontier of the Germans.» (s. 426). Slavların oturdukları yeri bu suretle anlattıktan sonra Peisker onların bir taraftan Germanlar ve diğer cihetten Türk göçebelerinin hücumlarına maruz kaldıklarını söylüyor ve bunun tesirini şu suretle izah ediyor: « Thus we see how Slavdom was influenced on all sides by plundeing peoples. All so-called Slav States of which we have sufficient information turn out to be either Germanic or Altaian foundations. And unless we do violence to all German, Byzantine, and Oriental evidence of the political and military incapacity of the Slavs, we must not represent the remaining Slav States as of Slav origin merely because there is no express statement of their Germanic or Altaian origin. The strongest proof of this is the remarkable fact that all titles of rank in Slavic (except voyevoda, duke) are partly from Germanic, partly from Altaian sources. » (S. 433). Bu münasebetle Peisker'e göre Slavcada Germanlardan gelen sözlerin hangileri olduğunu da kaydedelim: Slavcadaki *knez*, ilk şekli *kune (n) gu* - germ. *kuninga* dan; Serb-Sorb'lardaki yüksek bir sınıf teşkil eden *vitezi-vicazi* nin ilk şekli *vite (n)gu* olup, Germanların *viking* lerinden gelmiştir. Polonyada asılzadelik lakabı olan *szlachta* da bir German lakabıdır. Bizi Slav-German münasebatı fazla alâkadar etmediğinden Türklerin Slavlar üzerindeki tesirleri meselesine geçelim. Peisker'in fikrine göre tarihî devirlerde, yani Şark Türkleri, Avarlar, Hazarlar v. s. vasıtasıyla Slavlara bir çok Türk sözü geçmiştir. Türkçedeki *khagan* yahut *khan*, Wareg-Ruslarda *kogan* (Arap kaynaklarındaki *Khaqan-Ros*); Türkçede bir lakap olan *boyla* (Magnat)-Bulgar slavcası ve Rusçada *bolyarin* sonra *boyarin*; Sırp-Hırvatlardaki *župan* ve Lehlilerdeki *pan* esas itibarıyla Altaydan gelmişlerdir. Hırvatlarda en büyük devlet makamı ismi olan *ban*, *banus* Const. Porphyrogenitusta βανάριος [1], meşhur Avar hanı *Bayan* isminden neşet etmektedir, tıpkı Slavcadaki *kral*, *krol*, *korol*'in Büyük Karl (Şarlman) dan neşet ettiği gibi. Slavların Germanlardan ve Türklerden aldıkları sözleri Peisker şu cümlede hulâsa etmiştir: « Milk as a common article of diet was unknown to the aicient Slavs, so that they had no words of their own for *cattle*, heavy plough, milk, *curd* and such-like but had to borrow from German and Altaian sources » (S. 423, aralıkli benim.) Türkçeden gelen sözler, Peisker'e göre, şunlardır: *byku* (öküz, buğa), *Koza* (keçi), *volu* (öküz, ulağ), *toarogu* (peynir, turak).

[1] Const. Porphyrogenitus, De adm. mp. 145, 9: καὶ ὁ βανάριος αὐτῶν κρατεῖ τὴν Κρίβασαν

Şimdi Peisker'i tenkit eden âlimlerin bu husustaki fikirlerini gözden geçirelim. Lubor Niederle Peisker'e en çok muhalefet edenlerden biri olduğu için onun tenkitlerini en başa koymak lazım geliyor. M. Niederle *Manuel de l'antiquité slave* Paris 1923, atlı eserinde ve bilhassa *Revue des études slave* mecmuasında (II. 1922. 18-37 pp.) bu mevzu üzerinde durmuştur. *Des théories nouvelles de Jan Peisker sur les anciens slaves* ismini taşıyan makalesinde Slavların Türklerden bazı sözler aldıklarını kabul, ve eskidenberi Slavlarla Germanlar ve Türkler arasında medeni munasebatın mevcut olduğunu da teslim ediyor; fakat Peisker'in germanca ve türkçe olarak gösterdiği sözlerin bir çoğunun hakikatta öyle olmadığını ve bilhassa Slavların tarihlerinin başlangıcında German ve Türk hakimiyeti altında yaşamadıklarını isbata uğraşiyor. Peisker'in Türkçeden gelmiş olduğunu ileri sürdüğü *tvarogu* (peynir) nun slavcadaki *tvar* (*tvoriti*-yapmak, şekil vermek) kökünden geldiğini bir çok Slavistlerin kabul ettiklerini işaret ediyor. Hatta, Peisker'in tezini istinat ettirdiği Korş'in bile bu sözün esas itibariyle türkçeden ziyade iranî olduğunu zannettiğini de kaydediyor.[1] *Byku, volu, koza* sözleri Korş'a göre türkçe ise de, diğer dillere göre temamiyle başka menşe'den gelmektedirler. [2] Niederle, Peisker'in bilhassa slavcadaki German ve Türkçeden gelme sözlere istinaden eski Slav tarihine temamiyle başka bir renk vermek istediğini şiddetle tenkit ile, diyor ki: «Si l'on réfléchit un peu sur l'argumentation de Peisker, on n'en peut, je crois, que reconnaître, même en l'absence de raisons contraires, qu'elle est par trop artificielle et forcée». (Rev. d. et sl. II.S.24)

Peisker'i temamiyle tenkit, Niederle'nin bir kısmını tenkit ve bir kısmını tasvip eden Bulgar dil âlimlerinden St. Mladenov, yukarda ismi geçen *Revue des études slave* mecmuasının IV. cildinde (1924. s 190-195) *Les prétendus emprunts iraniens et turcs en slave commun* atlı makalesinde bizim mevzuumuza temas etmiştir. O, evvelâ slavcadaki eski iranî tesirin olmadığını, ve Niederle'nin bu husustaki fikrinin yanlış olduğunu, Niederlenin slavcadaki *bogu* (tanrı), *vatra* (ateş), *socha* (sapan), *kuru* (horoz ve tavuk) sözlerinin menşe itibarile iranî olduğunu kabul etmesinin [4] hata olduğunu A. Meillet ve Rozwadowski [3] gibi ta-

[1] Mamafih. Korş. başka yerde bunun türkçe değilse bile «Altay» menbandan geldiğini söylüyor. Bu husustailerde.

[2] Janko, *Narodopisny Vestnik* 1909. S. 176; Brückner, *Encyclopedya Polska* IV, 2 S. 195; Berneker, *Eihym. Wört.* 596; Sachmatov, *Archiv für slav. Philologie* XXXIII. S. 88; Vasmer, *Rocznik slawistyczny* VI. S. 191; Hirt, *Indogermanen*, S. 657.

[3] A. Meillet, *Rocznik slawistyczny* II, 66; Rozwadowski, *Stosunki Rocznik Orientalistyczny I. leksykalne...* (1914/15) s. 95-110

[4] L. Niederle. *Manuel de l'antiquité slave*. p. 172-173: Le second voisin des

ınmış Slav dilcilerinin tetkikatına istinat ederek, isbat ettikten sonra, diyor ki: «Toutes preuves historiques en faveur de la thèse de influence de la civilisation iranienne sur les Slaves primitifs font de même totalement défaut (S. 193).» Bu suretle N i e d e r l e n'in ileri sürdüğü, eski Slavlar üzerindeki irani (Skit) tesirlerin esassız olduğu anlaşılmaktadır.

M l a d e n o v'un, slavcadaki türkçe sözler hakkındaki tezini F. E. K o r ş a istinaden yazan P e i s k e r'in fikirlerine ta baştan menfi bir vaziyet aldığını görüyoruz. O, diyor ki: *Les livres fameux* (Yukarıda isimleri geçen kitaplar kastediliyorlar) *de M. Jan Peisker ne supportent pas, comme on le sait, la plus indulgente critique du point de vue philologique et linguistique. En effet aucun témoignage historique n'atteste la présence des Turco-Tatars, à l'époque ancienne, au voisinage des Scythes, des Sarmates, des Finnois et des Slaves (s. 195).* Ona göre, Slavların Türklerle teması müsbet bir şekilde ancak 375 yılında başlar, yeni Hunların Avrupaya harekete geçmeleri tarihinden itibaren. Aynı zamanda *tvarogu* sözü türkçe olmayıp, slavcadaki *tvari* ve *tvoriti* (şekil vermek) kökü ile bağlıdır M l a d e n o v bu hususta Fr. M i k l o s i c h [1] in ve N i e d e r l e n'in tesiri altında kalmıştır. O şark türkçesindeki *torak* in slavcadaki *tvarogu* ile aynı mana ifade etmesini bir tesadüf olarak gösteriyor. Yalnız *koza* nm Slavlara Türklerden girmiş olduğunu kabüle meyl göstermektedir (s. 195).

P e i s k e r'in aleyhinde serdedilen yazıların esas noktalarını gözden geçirdikten sonra, şimdi münakaşayı mucip olan sözler üzerinde duralım. Evvelâ şunu tasrih etmek lâzımdır: Slavcadaki türkçe sözler denildiği zaman bugün bütün Slav lehçelerinde yaşayan ve vaktiyle en eski Slavcaya-fransızca *Slave commun* tesmiye olunan - giren kelimeler anlaşılmalıdır. Bu cins sözlerin ta ilk bakıştan *ehli hayvan* isimleri olduğu göze çarpmaktadır. Bunları tekrar sayalım : *byku*, *volu*, *koza* ve *tvarogu*; buna birde *kon(i)*- eski slavcada *konji* - (at) sözünü ilâve etmek lâzımdır. Bu sözleri birer birer tahlil edelim. Slavcada «öküz» manasına gelen *byku* nun karşılığı sasnkritçe *gâus*, latince *bos* ve yunancası

Slaves sur leur frontière méridionale, c'étaient les Iraniens, dont la présence ancienne est confirmée par les concordances du groupe des langues de *satem* et par une série de mots anciens empruntés par les Slaves à un idiome iranien (Not 1). Je me borne à citer les mots *bogu* « dieu », *vatra* « feu », *socha* « espèce de charrue », *kuru* « coq » et « paule » *sekera* « hâche », *toporu* « hâche, martear » etc.

[1] Fr. M i k l o s i c h. *Die türkischen Elemente ... I, 2 S. 59* : *tarag turak, torak* - çagat. Kaese; magyar. *toru* und davon vielleicht aslov. *tvarog*, bulg. *tvarog* usw, obgl. dieses aehnlich ital. *formaggio*, frans. *fromage*. M l a d e n o v bunun eski fransızcada *fromage-formage* olduğunu ve latince **formaticum* (fait dans une forme) sözünün mevcut olduğunu kaydile Miklosich'in fikrini bir az daha ileri sürmekten başka bir şey yapmamıştır.

boğç tır. Orhon abidelerinde, Şark türkçesinde, Tarancı, Kırğızlarda [2], *Divanü lügat-it-Türkte* [1] - *buka* ve Anadolu türkçesinde *buğa* telaffüz edilip, alelûmum «öküz» manasında kullanılan bu sözün Slavlara *byku* olarak girmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu hususta F. E. K o r ş şu müteleada bulunuyor: Slavcadaki öküzün karşılığı olan *byku* nun altayca, ezcümle Türk ve moğolcadaki, *buka* (buğa, *buxa*) ya benzemesi onun bu kaynaktan gelmiş olduğunu zannettirmektedir; bilhassa, *buka* sözündeki «u» nun uzun olduğu ispat edildiği taktirde Slavların bunun Türklerden aldıkları meydana çıkacaktır. çünkü başka türlü «u» nun «y» ya munkalip olması pek vazih değildir. [2]

Volu (öküz): Bu sözü indo-german dillerile mukayese ederek izah etmek müşküldür. Çuvaşçada «ehli hayvan» (betail) manasında olan *vylix*; Çirimişçe- *volik*, Voğulca- *volova*, *volov*, *vulu* sözlerinin her halde Türkçedeki *ulağ* ile münasebatı olsa gerektir[3]; bu kelimenin (moğolca *ulağayam*, Kazan türkçesindeki *ulav*)«binilecek hayvan»(yahut eşya taşımak için kullanılan hayvan) manasında olup slavcaya *volu* olarak geçtiği anlaşılıyor.

Koza (keçi): Kazan Türkçesinde *kece*, Anadolu da *keçi*. Sanskritçe - *çagah*, lâtince - *capra*, yunanca αἴξ (αἰγός), gotçada - *hakulus*, eski ingilizce-*hecen*. Görülüyor ki slavcadaki *koza* yi diğer Avrupa dilleri ve sanskritçe ile izah etmek imkânı yoktur. Alman lisaniyatçılarından G. İ p s e nin fikrine göre, şâyet muhtelif indo-german dillerinde aynı eşyayı ifade eden isim bir birinden savtiyat itibarile çok farklı ise (ein starkes Schwanken des Lautbestandes) o sözün başka bir dil grupundan gelmiş olduğunu işaret etmektedir [4]. Bu itibarla *koza* nın türkçedeki *kece* veya *keçi* den gelmiş olduğu ihtimali meydana çıkmaktadır. Fakat Slavistler bunu bir türlü kabul etmek istemiyorlar; yukarda isimlerini saydığım âlimler, bu sözün türkçeden başka bir menşeden geldiğini söylüyorlar. B e r n e k e r'e göre bunun türkçe olmaması, slavcada *koza* ile beraber *koz(i)l(u)*sözünün mevcut olmasıyla izah olunabilir. (Unwahrscheinlich schon wegen des alten und seltenen Augmentativformans (i)l(u) [5]. K o r ş ise bu sözün türkçeden geldiğini uzun uzadıya isbata çalışmaktadır. O, bunun üzerinde etraflı bir mutalea yürüttükten sonra şu neticeye varıyor: Şimal türkçesindeki *keceyi*, cenup türkçesindeki *keçi* den ayırt etmek güçtür,

[1] W. R a d I o f f. *Versuch eines Wörterbuches der Türk - Dialecte. IV.* 1802; M. K â ş g a r i, II.66, B r o c k e l m a n n, 43.

[2] F. E. K o r ş . *O bytovydh slovach, zaimstvovannyeh Drevnimi Slavjanami.* Zapiski Imp. Russk. Geogr. Obšč. po otd. Etnoğrafii. T. XXXIV (1909). S. 540'

[3] K o r ş , yni yerde S. 541.

[4] H. İ p s e n. *Indogermanische Forschungen* XLI. S. 175. 179.

[5] B e r n e k e r. *Etymologisches Wörterbuch* 1,596.

bu sonuncusu tarihî, coğrafi ve hatta söz vücuda gelme şartları bakımından ne Slavlardan ve ne de Şimal Türklerinden alınmıştır: o en eski Türk yahut umum Türk devrinde, galiba *kec(e)ki* den neşet etse gerektir. Her ne olursa olsun *koza* sözü elimizde mevcut malzemeye göre, indo-german dillerile izah edilememektedir[1]. Görülüyor ki bu âlim kelimenin Slavlara Türklerden geçmiş olduğunu kabul ediyor ve, her halde, en doğrusu da budur.

Tvarogu (peynir): Fr. Miklosich [2] bu sözün çağataycadaki *tu-rag*, *turak*, *torak*'tan alınmış olmasını söylemekle beraber, teşekkül itibarile buna benzeri italyancadaki *formaggi*oda görüyor. Mladenov ta bundan mülhem olarak *tvaroğu*'nu slavca bir kök olan *tvoriti* (yapmak, bir şekil vermek) ile münasebatı olduğunu zannediyor [3]. Türk dilini tetkik sahasında daha salâhiyattar olan F. E. Korş ise bu sözün « Ural-Altay menşinden olması çok muhtemeldir » diyor [4]. Şark Türkçesinde *torak* (Radloff III, 1180) ve *turak* (Radloff III, 1448) telâffuz olunan bu söz yakutçada *tur* olup « peynir » manasındadır. Mamafih, Korş « ekşi » manasına gelen ve Anadolu ile Azarbaycan'da kullanılan *türş* (turşu?) ün türkçeden ziyade irani olduğuna hüküm veriyor. [5] *Tvarogu*'nun türkçeden gelmemiş olduğunu isbat için slavistler bunun yunancada τῠρὸς olduğunu ileri sürüyorlar, Kors ise yunancadaki ismin de, belki, Ural-Altay - fakat hiç bir suretle Türk değil, - menşinden gelmiş olması ihtimalini söylüyor ve yunancadaki uzun «v» nun slavcadaki «va» ile bir münasebatı olabileceğini zannediyor [6] yani Korş ta esas itibarile bu kelimenin türkçeden değil de « Ural-Altay » cadan geldiğini kabul ediyor. Fakat elyevm bir Ural-Altay dil grubunun mevcut olması nazariyesi eskimiş ve onun yerine Fino-Uğr grubundan teşekkül eden Ural ve Türk-Mongol-Tunguz grubundan ibaret olan bir Altay dilleri câmiasının mevcut olması kabul edilmektedir. *Turak*, *torak* sözünün ancak Türkler arasında muhafaza edilmiş olması onun esas itibarile Altay dilleri grubuna ait olduğuna delâlet eder ve Slavların da bu kelimeyi Altay kavmine mensup her hangi bir zümreden almış oldukları kuvvetle muhtemeldir.

Slavcada alelumum «at» manasında olan *konji* (rusça-kon' bulgarça-kon', lehçe-kon', çekçe *kun* sözü slavistler tarafından izah edilememiştir. Bu kelimenin menşei ve etimolojisi hakkında muhtelif nazariyeler yürütül-

[1] Korş, 545,

[2] Fr. Miklosich, 1.2-59.

[3] Şt. Mladenov, 195

[4] F. E. Korş, 538.

[5] F. E. Korş, 538.

[6] Keza, aynı yerde.

mektedir. Bu hususta B e r n e k e r in fikri şudur : « *kon'* » in menşei—Vielleicht aus * *konn(i)* zu dem etym. dunklen * *komon(i)* (sd. J Schmidt Krit. 139) - Schverlich nach Boháč LF 33, 106 *aus *kobn*, zu lat. *cabo*, -onis (in Gl.) 'Wallach'. Wenig wahrscheinlich ist die Deutung von Charpentier KZ. 40.463 f Anm. 3 aus * *kobn'* für * *kopne* zu *kopajo(n)* st. oder *skopiti* 'verschneiden' als Wallach (Etym. W. 1561). F. E. K o r ş bu söz için «zagadočnyj» yani «bir eilmece kabilinden» (Aynı mekalede 546) tabirini kullanarak hiç bir tahlile girişmeden geçiyor. Halbuki bu sözün de türkçeden (Altaya dil grupundan?) gelmiş olduğunu zannettirecek cihetler mevcuttur. Göçebe Türklerde «at» la bağlı bir çok isimler vardır, tıpkı bedevilerde devenin bir çok atları olduğu gibi. Kazak-Kırğızlarda ve Kırimda «at» la bağlı isimler şunlardır : Umumi isim — *at*, erkek at — *ayğır*, dişi — *biye* (Anadoluda - kısırak), yeni doğan at yavrusu — *kolun* [1] («o» o ile *u* arasında) ve *kulun*, bir yaşına kadar — *tay*, iki üç yaşlarında *konan* ve *konan* [2] («o» o ile *u* arasında), dört yaşında — *dönen*. «At» in sanskritçe — *açvas*, latince — *equus* ve yunanca ἵπλος olduğuna bakarsak, bunların slavcadaki *konji* ile lisaniyat bakımından münasebatın olmadığı görünmektedir. Slavların «ilk vatanları» olarak kabul edilen P o l e s i e bataklık bir yer olduğu için at beslemeğe hiç te müsait değildir ; Slavlar bu hayvanı ilk defa Altay (Türk) ırkına mensup herhangi bir göçebe kavimden almış oldukları kuvvetle muhtemeldir ; çünkü türkçedeki *konan* ile slavcadaki *konji* arasındaki benzeyiş yalnız bir tesadüf eseri olmasa gerektir. Şayet türkçedeki sondaki «*an*» m. slavcadaki ince «*ji*» ye nasıl munkalip olduğu lisaniyat kaidelerine göre isbat edilir ve buna benzer diğer misallar da getirilirse — bu mesele temamiyle halledilmiş olacaktır. Cenubi Rusya sahralarında pek eski zamanlardan beri yaşadıkları anlaşılan Türk zümresine mensup göçebelerin Slavlara *buka* (buğa), *keçe* (keçi) gibi hayvan isimlerini verdikten sonra, Türk göçebelerinde, şüphesiz birinci yeri tutan at isminin (*konan*) Slavlara geçmesine hiç bir mâni yoktur. Zira daha sonraki devirlerde «at» la bağlı olan iki sözün slavcaya türkçeden girmiş olduğunu müsbet olarak biliyoruz : rusçadaki *lošad'* ve lehçedeki *ogier* (ayğır). 13. cü asra kadar *loša* telâffuz olunan birinci sözün törkçedeki *alaşa at* (iğdiş at, cheval hongre) tan geldiğini biliyoruz. [3] Lehçedeki *ogier*, her halde daha sonraki bir te -

[1] R a d l o f f, I 338 ; II 680. *kolan*, *kulun* — Fülle, M. K â ş g a r i II. 73. B r o c k e l m a n n. 164.

[2] B u d a g o v, *Sraonitel'nyj slovar, Turecko-Tatarskich narecij*. 95 *konan* — çagat., kırğız - üç yaşındaki at. R a d l o f f, II, 910 : *konan* — Altay, Teleüt, Lebeda, Kırğız — 2-3 yaşında ki at. Kırimlı H a s a n A b d u l l a h Bey bu sözün Kırimda da mahfuz olduğunu söylüyor.

[3] B e r n e k e r. Etym. W. 734.

şekkül ise de, Slavlarda umumiyetle at isminin Türklerden alınmış olduğu fikrini kuvvetlendirmek için misâl kabilinden burada zikroluna bilir.

Yukarda yürütmüş olduğumuz bütün mutalealardan şu netice çıkıyor: Slavlar *byku*, *koza*, *konji* ve belki de *voLu* (buğa, keçi, at (konan), öküz), sonra *tvarogu* (peynir) sözlerini Türklerden almışlardır. Anlaşıyor ki bu iki unsur arasında çok eski bir münasebat cereyan etmiştir; fakat bunun zamanı ve şekli hakkında müsbet bir şey söylemek için elimizde mevcut malzeme iktifa etmemektedir. Bu meselenin halli için bir taraftan Cenubi Rusya steplerinde ve Şarki Avrupada milâttan önce yaşayan milletlerin tarihinin müsbet bir şekilde anlaşılması ve diğer cihetten Türk dilinin mukayeseli tarihinin ilmî olarak işlenmesi zaruridir.

Dil ilmi bakımından izahı güç olmakla beraber haricî benzeyiş ve mana itibariyle birbirlerine yakın duran slavcadaki *bogu* (tanrı) ve *bogatu* (zengin) sözleriyle türkçedeki *bay*, *bek* arasındaki münasebet hakkında da bir kaç söz söylemek icap eder. Slavcadaki *bogu* sözü. sanskritçe *devas* latince *deus* ve yunanca θεός tur. Bu kelimenin irani olduğunu Berneker [1] ve Lub. Niederle [1] kabul etmişlerdir. Fakat A. Meillet buna muhaliftir. *bogu* nun irani olmadığını ileri sürerek diyor ki: «Le slave et l'iranien presentent nombre de concordance vocabulaire tout aussi singulieres et ou l' emprunt ne saurait etre faite, par exemple l' empli de v. slav. *radi*, v. pers *radiv*.» [2]

Rozwadowski da bunun irani olmadığını kanaatinde. [3] St. Mladenov keza bunlara iştirak ediyor; o, bu sözün etimolojisini şöyle izah ediyor: *bogu* ile *bogatu* arasında bir münasebet mevcuttur; *bogatu* (zengin) «celui qui a à manger» ve *bogu* (tanrı)-dieu comme «dispensateur» devait être «celui, qui donne a manger», toutcomme anglais «loard» - hloaf - ord - dispensateur»[4]. *Bogu* - Meillet'ye göre «zengillik» demektir ve «fakirlik» manasında olan *ubogu* bu sözle bağlıdır. Zenginliği ifade eden *bogu* ile aynı manada olan şimal türkçesindeki *bay* arasında bir cihetten ve hakimiyet mefhumunu ifade eden şark türkçesindeki *bek* ile diğer cihetten her hangi bir münasebat var mıdır? Elimizde mevcut malzeme ile bu hususta müsbet bir neticeye varmak güçtür; türkçedeki şeklin nasıl slavcaya geçtiğini göstermek için bu cins diğer misallere de ihtiyaç vardır; sonra türkçedeki esas kökün ne olduğunu da tesbit etmek lâzımdır; bu da ancak, yukarda söylemiş olduğum veçhile, Türk dilinin tarihî araş-

[1] Berneker, Et. W.66-67. Niederle, *Manuel de l'antiquite slave* P. 173, n. 1.

[2] A. Meillet, *Rocznik slawistyczny* II, 66.

[3] Rozwadowski, *Roca. Dr. I.* 95-110.

[4] St. Mladenev, *Revue des etudes slaves* IV, 195 p.

tırmasından çıkacaktır. Yalnız şunu kaydetmek lâzımdır ki, slavcadaki *bogu* ile türkçedeki *bay* veya *bek* arasında kati bir rabitanın olduğu ispat edildiği takdirde - Türk - Slav münasebatının en eski devirlerine ait yeni bir madde daha ilâve edilmiş olacaktır.

Nihayet türkçe *kurt* denilen ve peynir manasına gelen (Budagov, 74. Radioff II, 677 - Käse) sözü ile aslan irlandaca olup hâli hazırda ingilizcede kullanılan *curd* (peynir) arasında acaba yalnız tesadüf eseri olarak mı çok yakın bir benzeyiş görülmektedir? Acaba bu sözü Keltler Avrupada buldukları zaman Altay (Türk ?) ırkına mensup bir kavimden almadılar mı? belki de bunun aksi olarak Keltler bunu Türklere vermediler mi? Yeni dil tetkikleri muhtelif diller arasındaki münasebatın eskiden zannolunduğundan daha kuvvetli olduğunu gösteriyorlar. Ezcümle G. Ipsen indo-german dillerinde Sumer ve Akat unsurlarının mevcudiyetinden bahsediyor: ona göre ind-germ. *guou* kökünde (öküz, inek) sumercedeki *gu*, *gad* görülüyor, ind-germ. *estar* (yıldız) yunanca ἀστὴρ lâtince - *stella* akatçadaki *istar* dan alınmıştır [1]. Diğer taraftan bir «ario-altaik» dilinin mevcudiyetinden bahseden yazılara da tesadüf ediyoruz: meselâ tanınmış ingiliz âlimlerinden Henry Sweet *History of language* atlı kitabının «*Affinities of Aryan*» ismini taşıyan bapta ezcümle şunları yazıyor: «We have thus arrived at the further result that the Aryan languages are a branche of the great Ugro - Altaic family, the whole group of languages extending now from the Pacific to the Atlantic with hardly a break (s. 223).» St. Mladenov ta indo-german denilen dillere turanî unsurların geçmiş olduğu ihtimalini beyan ediyor; [2] Korş in da, meselâ yunancadaki ρυόος un Altay dilinden [3] gelmiş olduğunu düşünmesi bu fikre mütemail olduğunu göstermektedir. Belki slavcadaki *bogu* ile türkçedeki *bay* ve *bek*, sonra irlandacadaki *curt* ile Kazak - Kırgız ve Şimal türkçesindeki *kurt* («u» u ile ı arasında) çok eski bir münasebatın izleridir. Bu ciheti tenvir de kablettarihî devirlerde dillerin birbirleriyle olan münasebatını tetkikle uğraşan dilcilerin vazifesini teşkil etmektedir.

İhtar: Slavca sözlerin nihayetindeki «u» kısa bir sait olup bilâhara bir çok Slav dillerinde kaybolmuştur. Bunu gösteren harf- «u» üzerinde yarım daireye benzeyen işaretli - matbaada bulunmadığından sadece *u* harfini kullanmak mecburiyeti hasıl olmuştur. Aynı suretle slavcadaki *ince-lik* ve *kalınlık* alemleri ve lehçe ile çekçe için lâzımolan harflerin mevcut olmayışı - buradaki sözlerin tam bir transkripsiyonla yazılmasına imkân vermemiştir.

[1] Mladenov, 195 ten iktibasen.

[2] St. Mladenov, aynı yerde.

[3] F. E. Korş, 538; o burada bir «Ural - Altay» dilinden bahsediyor.